

MICHAEL STUERMER: PUTIN AND THE RISE OF RUSSIA.
(PUTYIN ÉS OROSZORSZÁG FELEMELKEDÉSE)
London, Weidenfeld & Nicolson, 2008. ISBN: 97 8 02978 5509 5. (253 o.)
(Recenzió – LENGYEL GÁBOR)

2008 végén jelent meg Londonban, Michael Stürmer* német történész legújabb könyve a Szovjetunió utáni Oroszország helyzetéről. Ezen belül a 2000-2008 közti időszakra helyezi a hangsúlyt, amikor Vlagyimir Putyin töltötte be az elnöki posztot.

Az idén 70 esztendőes történész nagyon szép pályafutást tudhat magáénak. A Marburgi és a Berlieni egyetem tanára; tanít a London School of Economics-ban is. 1973 és 2003 között a nürnbergi Erlangen Egyetem professzora volt. Vendégelőadóként pedig olyan híres egyetemeken tanított, mint a Sorbonne vagy a Harvard. Felsőoktatási tevékenysége mellett az 1980-as években a nyugatnémet kancellár, Helmut Kohl tanácsadója is volt; jelenleg a Die Welt szerkesztője.

Stürmer pályája során főleg német történelemmel foglalkozott, ezen belül is a korai német császárság történetével. E témában két fő műve jelent meg, a *Regierung und Reichstag im Bismarckstaat 1871-1880, Casarismus oder Parlamentarismus*, még 1974-ben Düsseldorfban, illetve *The German Empire, 1870-1918*, 2000-ben, New York-ban. A történész szakmán belül Németország történetének földrajzi szempontból való megközelítése miatt vált híressé. Geopolitikai érdeklődését mutatja az is, hogy társszerkesztője volt a 90-es évek közepén megjelent, aktuális világpolitikával foglalkozó kötetnek (*Allies Divided: Transatlantic Policies for the Greater Middle East*. Cambridge, Mass, London Mit Press, 1997.).

A fentiek mellett említést érdemel, hogy a 80-as évek végén tagja volt a *Historikerstreit* bizottságnak, amely a Holocaust történelmi interpretációjával foglalkozott.

Az eddigiekből kiderül, hogy magával Oroszországgal ez ideig nem foglalkozott. Ezért is volt meglepő ez az önálló monográfia. Igazából Oroszország helyzetének megerősödése a 2000-es években sokakat érdeklődéssel töltött el, s alapjában véve ez az oka, hogy szinte bármilyen színvonalú munka, amely az országgal foglalkozik nagy sikerre számíthat

A könyv borítója sokat elárul a várható tartalomról és Stürmer felfogásáról. Putyin elnök szigorú arca mellett a „Russia” szó „i” betűjén a pontot egy ötágú vörös csillag képezi, ami a nyilvánvaló kontinuitást igyekszik alátámasztani a szovjet birodalmi politika és az 1991 – illetve főleg a 2000 – utáni Orosz Föderáció között.

A bevezetőben a szerző egy 1943 téli Churchill beszédet idéz: „Nem tudom megjósolni önöknek Oroszország lépését; ez egy rejtély rejtvénybe göngyölve, egy enigmán belül. Az egyetlen kulcs: Oroszország érdekei.” (2. o.) Az 1989 utáni orosz politikát ehhez hasonlítja Stürmer. Ma is

---

* A könyv borítóján a Stuermer, angolos írásmód szerepel, én a szövegben a német és magyar formát, a Stürmert használom.

ugyanolyan nehéz megmondani – figyelembe véve a 90-es éveket is –, hogy Moszkva mely úton fog haladni, s milyen módon találja meg helyét a világban – mondja.

Az igazság pillanata című első fejezetben a Münchenben rendezett, 2007. februári biztonságpolitikai konferencián elhangzott *Putyin* beszéd kerül a középpontba. Az orosz elnök ekkor így kezdte beszédét: „engedjék meg nekem, hogy elkerüljem a túlzott udvariasságot”. Ebből is érezhető, hogy más hangnemet ütnek meg Moszkvában, mint korábban, a jelcini időszakban. *Putyin* ebben a beszédében megemlíti néhány olyan mozzanatot, amelyet az oroszok sérelmeznek. Ilyen például a NATO egyre dinamikusabb keleti irányú bővítése, s ebből adódóan Moszkva geopolitikai körülzárttságának érzése. Úgy érzi az elnök, hogy a Nyugat cserbenhagyta országát, illetve kettős mércét vél felfedezni a bánásmódban. Az Egyesült Államok szerepe kapcsán föltesz egy költői kérdést: „Mi is az unipoláris világrend? Azt jelenti, hogy egy központi hatalom, egy központi hadsereg, és egy döntéshozói centrum irányítja a világ dolgait.” (6. o.) Az elnök komoly hangsúlyt helyez a Cseh- és Lengyelországba telepítendő amerikai rakétaelhárító rendszerre is. (Ez 2002 vége óta okoz feszültséget a két ország között. Oroszországban úgy érzik, hogy a rendszer telepítése ellenük irányul, azonban Washingtonban hangsúlyozzák, hogy ez főleg Irán és az ún. „látor államok” elleni védekezés miatt szükséges. – L. G.) Ennek kapcsán azt nehezményezi, hogy nem tárgyaltak velük, sem NATO-Oroszország, sem USA-Oroszország relációban. Ezt a 2+4 egyezmény egyértelmű megsértésének tekinti. *Stürmer* ebből az alaphelyzetből kiindulva kezdi *Vlagyimir Putyin* korai karrierjének bemutatását.

Az elnökség előtti időszokról szóló fejezetben a szerző nagyjából az életút KGB-s időszakával foglalkozik. A szervezetben eltöltött múlt meghatározza *Putyin* életét, hozzáállását, hűségét, világnézetét. Bár az elnök nem a kommunista vezetési módszert kívánta visszaállítani, de tudta azt is jól, hogy a demokrácia orosz viszonylatban nem sok jót jelent. Amit meg akart teremteni, az valamiféle felvilágosult abszolutizmus a titkosszolgálat támogatásával. *Stürmer* szerint a birodalom szétesése, illetve darabokra hullásának *Drezdában* személyesen átélt élménye meghatározta későbbi pályafutását is (a 80-as évek végén már látszott, hogy nem fog megismétlődni a magyar '56, a prágai '68, mert az ezekhez hasonló események tönkretennék a *Gorbacsov* időszak alatt a Nyugattal kialakult viszonylagos jó kapcsolatot, s újabb fegyverkezési versenyt indukálnának). A széthullással kapcsolatos félelmek fennmaradtak *Putyinban* az Orosz Föderáció kapcsán is.

1989 utáni életének bemutatása is nagy hangsúlyt kap. Elmondja, hogy Szentpéterváron a város külügyeit intézte *Anatolij Szobcsak* polgármester mellett. Majd 1996-ban, mikor *Szobcsak* elvesztette a helyi választásokat, *Putyin* Moszkvába távozik. A Kremlben eltöltött korai időszakáról a szerző úgy vélekedik, hogy „... egyszerre volt kívülálló és belső ember. Kívülálló, mert egyetlen ismert klánnak sem volt tagja, s bennfentes is, mert felelősségét tekintve nélkülözhetetlenné vált a

Kreml nemzeti és nemzetközi vagyonának kezelésében.” (26. o.) A moszkvai „klán-viszonyok” nagyon nem tetszettek neki, ezek ellen elnöksége idején határozott lépéseket tesz.

A könyv következő fejezetében *Stürmer* néhány olyan alkalmat vesz számba, amikor személyesen is volt lehetősége találkozni *Putyinnal*. 2007 szeptemberében, *Szergej Karaganov* és a *Valdaj Klub* meghívására utazott *Szocsiba*, ahol személyesen is találkozhattak. Ez az időszak már a közelgő hatalomváltásról szólt Moszkvában. Nagy találgatások folytak, hogy milyen szerephez jut a leköszönő elnök a továbbiakban. Ennek kapcsán a szerző kérdése az, hogy *Oroszország* tud-e egyszerre két cárral létezni.

2005-ben is találkoznak a *Kremlben*. Ebben a korszakban jelentős az energiaárak növekedése. *Putyin* a jelenlévő kb. 20 szakértőnek kijelenti, hogy *Oroszországnak* az ereje és egyben a gyengéje is az energiaárak alakulásában van. Az 1980-as években, s 1998-99-ben is tönkre ment az ország az alacsony energiaárak következtében, amikor is 10 USD körül volt az olaj hordónkénti ára. A beszélgetés időszakában viszont már 50 USD körül mozgott, ami meghatározza *Moszkva* mozgásterét.

Találkozásaik jelentős benyomást tettek a szerzőre: „*Beszélni az orosz elnökkel semmihez nem fogható élmény... magabiztos. Nem csak sportos adottságaira büszke, de a számokra és adatokra is, melyek a kisujjában vannak... Minden apró részletet képes szélesebb kontextusba helyezni, főleg ha olajról és gázzal van szó. Egyszer a kommunikációt nevezte legnagyobb erényének.*” (65. o.)

A *Putyin emberei* című fejezetben a *Kreml* belső viszonyaiba, s az elnök közvetlen munkatársainak körébe nyerhetünk bepillantást. *Stürmer* leírja, hogy az elnök olyan embereket vett maga mellé, akikben megbízik, s akiket kontrollálni tud. Ezeknek két nagy csoportja van, a régi és az új szentpéterváriak, akik vagy a *KGB*-s, vagy a szentpétervári hivatali időszak alatt dolgoztak *Putyinnal*. A régiek közé *Anatolij Csubajsz*, *Alekszej Kudrin*, *Szergej Ignatyev* mellett, a jelenlegi elnök, *Dimitrij Medvegyev* tartozik, aki az első *Szentpéterváron* eltöltött naptól fogva *Putyin* árnyéka volt. Az újak csoportjában a legjelentősebbek *Szergej* és *Viktor Ivanov*, illetve *Nyikolaj Petrusev*. A szerző, azzal összefüggésben, hogy szerinte a volt *KGB*-s emberek nem tudnak piaci viszonyokban gondolkodni, rámutat a 21. század eleji orosz gazdaság legnagyobb problémájára: „*Az orosz gazdaság mind a mai napig egydimenziós. Minden az olaj- és gázszállítások magas árán múlik. Oroszország gyenge az ipari fejlesztésben, kivéve a haditechnikát... Mit tudnak ezek a volt KGB-s tisztek a gyárak modernizációjáról, a piacok fejlesztéséről, vagy a külföldi partnerekkel való együttműködésről?*” (74. o.) Teljesen egyértelmű viszont, hogy ezek az erőszakos szervezetek nagy hatást gyakorolnak az orosz politikai életre. Ennek kapcsán elgondolkodtató megállapítás az is, hogy „*...sem Gorbacsov, sem Jelcin nem ragadta meg a pillanatot, hogy lebontsa a hírszerző szolgálatok alapjait, s egy megreformált rendszert építsen ki a saját felügyelete alatt, vagy akár*

lerombolva az előzőt létrehozson egy új rendszert sokkal demokratikusabb ellenőrzés mellett.” (76. o.)

Hangsúlyos fejezete a könyvnek az orosz hadügyek, s a hadsereg állapotának áttekintése (ez nagyban el is árulja *Stürmer* prekonceptióit, s hogy egy militáns Oroszország-kép kialakítása a célja). A szerző véleménye szerint *Moszkva* feltámadó nagyhatalmi igényei alapvetően három pilléren nyugszanak: 1. *ENSZ Biztonsági Tanácsában* elfoglalt állandó pozíció, mely vétőjoggal is párosul. 2. az ország természetes erőforrásai. 3. a haderő nagysága, különösen a nukleáris fegyverek tekintetében. Emlékeztet azonban a 2000. augusztusi kurszki katasztrófára, ami sokak szemében azt bizonyította, hogy a haderő mégsem olyan állapotú, ahogyan azt korábban az oroszok többsége gondolta (2000. augusztus 12-én, egy hadgyakorlat során az orosz flotta K-141 Kurszk nevű atom-tengeralattjárója teljes legénységével együtt elsüllyedt a Barrén-tengeren. A balesetben 118 tengerész vesztette életét. Az orosz szervek tehetetlensége, illetve a vezérkar viselkedése a katasztrófa kapcsán nagy nemzetközi érdeklődést váltott ki. – L. G.).

Részletesen bemutatja *az orosz hadsereg állapotát*, létszámát, elhelyezkedését, s egy 2006-os *Putyin* beszédre hivatkozva azt is, hogyan képzelik a jövőben a hadsereg fejlesztését. Ennek legfontosabb elemei *Szergej Ivanov* védelmi miniszter elképzelésein alapulnak, aki a költség elosztás eddigi (70% a személyzetre, 30% a kutatásfejlesztésre) arányát 60-40, majd később 50-50%-ra akarja módosítani. A terv szerint 2010 és 2015 között át kívánják térni a katonai körzetekről a területiális-integrált berendezkedésre, amely három fő egységet foglalna magába (Távol-keleti, Közép-ázsiai és Nyugat-európai Parancsnokság). Hagyományosan fontos bevételi forrása *Moszkvának* a fegyverexportból származó összeg, amely 2000 és 2007 között majdnem megháromszorozódott (2000 – 2,4; 2007 – 7 milliárd USD).

A következő részben a *Negyedik Oroszország* egyik legnagyobb gondja kerül középpontba, amely nem más, mint a nagyarányú népességfogyás. A jelenleg 143 milliós ország lakossága egyes előrejelzések szerint 2050 körül akár 90 és 110 millió közé is süllyedhet. Ennek kapcsán felhívja a figyelmet arra is, hogy az *Orosz Föderáción* belül jelentős muszlim lakosság él (nem is beszélve az orosz határok közelében élő nagy számú muzulmánról), akiknek a létszáma folyamatosan nő, társadalmuk pedig fiatalodik. Az ilyen, orosz szempontból negatív tendenciák ellen *Putyin* elnöknek több fontos intézkedése is volt, például a második gyerek vállalásához 9500 USD-nek megfelelő anyagi támogatást nyújt az állam.

A könyvben külön fejezetet szentel a *Gazpromnak*, amely a cég jelentőségét hivatott hangsúlyozni az orosz felemelkedésben. Ezt a szerző két olyan megállapítása is jelzi, mint „*a Gazprom felemelkedése az elmúlt 10 évben Oroszország felemelkedését is hozta*” (141. o.) vagy „*a Gazprom Oroszország és Oroszország a Gazprom*” (142. o.). Az orosz gázóriás exportkonstrukcióját bemutatva – a gáz 60%-a európai országokba megy – rámutat az *Európa* és

Moszkva közötti stratégiai egyensúly fontosságára. Kitér arra is, hogy a cég működése nem csak gázszállításokban nyilvánul meg. A cég egyik fiókszervezete, a *Gazprom Media* ugyanis olyan jelentős tulajdonokkal rendelkezik, mint az *Izvesztyija*, a *Komszomolszkaja Pravda*, vagy az orosz internetes video-megosztó oldal, a *Rutube*.

A 2005/06-os első orosz-ukrán „gázháború” kapcsán – egyébként helyesen – amellet érvel, hogy ez kisebb részben szólt magáról a gázzól. A konfliktus hátterében inkább ukrán belpolitikai feszültségek, és orosz geopolitikai érdekek húzódtak (és húzódnak ma is).

Önálló fejezet foglalkozik a 2007. decemberi *Duma*-választásokkal. Ezen a referendumon az *Egységes Oroszország (Jegyinnaja Rosszija)* párt – melynek későbbi vezetője *Vlagyimir Putyin* leköszönő elnök lett – kétharmados többséget szerzett. Ebben az összefüggésben *Stürmer* rámutat az orosz demokrácia sajátosságaira, a választási manipulációkra stb. Véleményem szerint egyik fontos megállapítása a demokrácia-autoritarianizmus, illetve *Jelcin* és *Putyin* elnök időszakának összehasonlítása kapcsán, hogy „*Oroszország szerte a demokráciának rosszul csengő neve van, hiszen mindenki a gazdasági és pénzügyi összeomlással azonosítja... Amíg a magas olaj- és gázárak serkentik a gazdaságot, az infláció csökken, a béreket és a nyugdíjakat kifizetik, addig a régi rossz idők (szovjet, illetve Jelcin időszak) emléke elég erős lesz ahhoz, hogy támogassák a putyini autoriter rendszert.*” (165. o.) Azt gondolom, ezzel nagy vonalakban egyetérthetünk.

A könyv leghosszabb és legrészletesebben tárgyalt része az ország külpolitikájával foglalkozik. Egy 1960-ból származó idézettel indul a fejezet, *Dean Acheson* amerikai külügyminisztertől, aki Angliára mondta akkor, hogy „*elvesztettek egy birodalmat, s még nem találták meg a helyüket*” (183. o.). *Stürmer* szerint ez a megállapítás teljesen igaz *Oroszország* jelenlegi helyzetére is. Az eurázsiai ország világban elfoglalt helye kapcsán igen érdekes felmérések eredményeit közli. Kettőből egy orosz szerint a szovjet időkben a nemzetközi helyzet sokkal stabilabb és kiszámíthatóbb volt, mint napjainkban. A megkérdezettek 5%-a gondolja úgy, hogy a jelcini időkben az ország helyzete jó volt a nemzetközi viszonyokat tekintve. Az is érdekes, hogy 20-ból egy orosz azon a véleményen van, hogy *Oroszország* sosem volt európai, illetve *Európa* része.

Érdekes, s a szerző néhol felbukkanó elfogultságát árnyalni hívatott rész, amikor *Washington* és *Moszkva* külpolitikáját hasonlítja össze: „*A tömegpusztító fegyverek elterjedésének kérdésében az USA-nak – tetszik vagy sem – együtt kell működnie másokkal. De ezt leszámítva Amerika egyedül kíván cselekedni. Miért is kéne Oroszországnak együttműködőbbnek lennie?*” (186-187. o.)

A *NATO* bővítés az a kérdés, amelyet *Moszkvában* soha nem fognak elfelejteni (*s amely főleg Grúzia és Ukrajna kapcsán ma is feszültséget okoz* – L. G.), hiszen ezt a 2+4 megállapodás egyoldalú megsértésének tekintik. Ezzel összefüggésben kitér az *Oroszország* határai mellett lezajlott színes forradalmakra, s azok hatására a nemzetközi viszonyokban.

Putyin elnök időszakában három meghatározó tényezője volt az orosz-nyugati kapcsolatoknak, melyek látszólag nem függenek össze: a *Koszovó*-konfliktus, a *CFE-szerződés* meghosszabbításának kérdése (A hagyományos fegyveres erők korlátozásáról szóló, egyik szimbolikus szerződést 1990. novemberében írták alá, melyben a felek maximalizálták egymás hagyományos katonai eszközeinek és haderőinek létszámát. A feszültséget ez esetben az jelenti, hogy Oroszország 2007. december 12-étől egyoldalúan felfüggesztette a szerződés betartását. Moszkvában főleg a NATO megnövekedett fegyveres erejére hivatkoznak, s nehezményezik, hogy a Balti országok nem csatlakoztak a szerződéshez – L. G.), végül a legsúlyosabb, az amerikai rakétatelepítés szándéka *Cseh- és Lengyelország* területére.

Stürmer több helyen idézi, *Jelcin* elnök korábbi tanácsadójának, *Szergej Karaganov*nak az egyik írását, amely 2007 májusában jelent meg az *International Herald Tribune*-ben. Az írás nagyban összecseng a már említett, néhány hónappal korábbi müncheni *Putyin* beszéddel. *Karaganov* felsorolja az ellenséges nyugati lépéseket, s bevezeti a *NEC (New Era of Confrontation – A konfrontáció új időszaka)* fogalmát. *Stürmer*ben ennek kapcsán felmerül az a kérdés, hogy ez az új hidegháborút jelentené-e. *Karaganov* véleménye szerint: „*egyrésztől Oroszországnak szüksége van egy ellenségre, hogy fenntarthassa belpolitikáját. Egy kis diplomáciai feszültség nem annyira árt, mint inkább használ az elismerés kiérdemlésében. Másrészt a terrorizmus, az iszlám szélsőségek feltartóztatása közös érdek, illetve egy újabb költséges fegyverkezési verseny fölösleges, s talán kivitelezhetetlen lenne, főleg Oroszországra nézve.*” (198-199. o.)

Ehhez már a szerző teszi hozzá, hogy „*hosszú távon Oroszország stratégiájának két aspektusa látszik kirajzolódni: egy régi módi és egy ultramodern. A modern az energiák feletti kontroll világviszonylatban. A tradicionális: függőség teremtése, beruházások védelme, baráti kormányok fenntartása, és katonák telepítése, ha lehetséges a határ mindkét oldalára*” (200. o.)

A könyv záró részében még szentel egy fejezetet *Dimitrij Medvegyev*nek, aki *Putyin* után 2008. márciusában vette át az elnöki széket. Ez a fejezet azonban egyelőre csak a találgatások talaján mozoghat.

Michael Stürmer munkája jó összefoglalása a Szovjetunió felbomlása utáni *Oroszország* világban betöltött helyzetéről. Számomra fontos hiányossága, hogy a belpolitikai kérdéseket csak nagyon érintőleg tárgyalja a szerző, ami pedig fontos lenne, hiszen a putyini *Oroszország* „felemelkedésében” fontos mozzanat volt az elnök belpolitikai tevékenysége is. (Csak néhány példa: a *Jukosz-ügy*, a kormányzóságok vezetésének megreformálása, az elnöki hatalom megerősítése, egy erős, az elnök mögött álló párt megteremtése.)

A könyv olvasása közben végig van az emberben egy olyan érzés, mintha a reagani időszak „*gonosz birodalmáról*” írna a szerző, azt sulykolva, hogy ma is ugyanúgy kell tartani *Moszkvától*,

mint a hidegháborús időszakban. Az egyetlen különbség csak az, hogy most nem a szovjet nukleáris arzenáltól, hanem a *Gazpromtól* kell félni.

Összességében azt mondhatjuk, hogy elsősorban azt érdekelheti a mű, aki még nem hallott soha *Oroszországról* (a szerző bizonyos tájékozottsága egyébként kétségtelen az orosz történelem kapcsán). Szakavatottabb olvasónak, esetleg a poszt-szovjet *Oroszországgal* foglalkozó kutatónak azonban kevés újdonságot, s még kevesebb konkrétumot nyújt a könyv, amely szakmai szempontból nem kiemelkedő munka. A szerzőt a könyv megírásakor – ahogy korábban már említettem – valószínűleg nagyban motiválta az *Oroszország* iránt újra növekvő figyelem az utóbbi évtizedben, illetve az augusztusi orosz - grúz konfliktus kapcsán kialakuló háborús félelmek, s az ebből adódó érdeklődés.